

DOI 10.54596/2309-6977-2022-4-62-67

ӘОЖ 008:379.85

ҒТАМА 13.17.65

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҰРАЖАЙ ТУРИЗМІ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Бекмурзина А.Н.^{1*}, Аубакирова Г.Р.², Жәкежан С.А.³

^{1*,2,3}М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл,
Қазақстан Республикасы

*E-mail: assel-2009@list.ru

Аңдатпа

Мұражай - мұраны анықтауға, сақтауға, зерттеуге және танымал етуге арналған маңызды әлеуметтік институт болып табылады. Ал туризм қазіргі қоғам дамуының ажырамас бөлігі. Мұражайлар заман талабына сай, туристер үшін тартымды болып әрі туристік бизнесті дамытуда үлкен роль атқаруы тиіс. Мақалада мұражайлар мен туристік бизнестің ынтымақтастығына, туризмнің осы түрін дамытудың ерекше маңыздылығы мен қажеттілігі көрсетіледі. Ғылыми әдебиеттерді, деректі және статистикалық дереккөздерді талдау негізінде Солтүстік Қазақстан мұражайларының туристік ресурстары қарастырылып, мұражай туризмін дамытудың негізгі проблемалары мен перспективалары анықталады. Мұражай туризмі аймақтың даму факторы, мұражайлар мен іргелес аумақтардың туристік әлеуеті, мұражайлардың миссиясын кеңейту мүмкіндігі ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: музей, музей туризмі, тарихи ескерткіштер, өлкетану, мәдени табиғи ресурс, киелі жерлер, экспозициялар.

МУЗЕЙНЫЙ ТУРИЗМ В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Бекмурзина А.Н.^{1*}, Аубакирова Г.Р.², Жәкежан С.А.³

^{1*,2,3}Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, Петропавловск,
Республика Казахстан

*E-mail: assel-2009@list.ru

Аннотация

Музей – социально значимый институт, который занимается выявлением, сохранением, изучением и популяризацией наследия. А туризм становится неотъемлемой частью современного общества. Современные музеи призваны реагировать на вызовы времени, становиться привлекательными для туристов и участвовать в развитии туристского бизнеса. В статье подчеркивается особая важность и необходимость сотрудничества музеев и туристского бизнеса. На основе анализа научной литературы, документов и статистических источников, рассматриваются туристские ресурсы музеев Северного края, выявляются основные проблемы данного сектора и пути его дальнейшего развития. Музейный туризм на современном этапе рассматривают как перспективное направление.

Ключевые слова: музей, музейный туризм, исторические памятники, краеведение, культурный природный ресурс, сакральные места, экспозиции.

MUSEUM TOURISM IN NORTHERN KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Bekmurzina A.N.^{1*}, Aubakirova G.R.², Zhakezhan S.A.³

^{1*,2,3}M. Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan
*E-mail: assel-2009@list.ru

Abstract

The Museum is a socially significant institution that is engaged in the identification, preservation, study and popularization of heritage. And tourism is becoming an integral part of modern society. Modern museums are

designed to respond to the challenges of the time, become attractive to tourists and participate in the development of tourism business. The article emphasizes the special importance and necessity of cooperation between museums and tourism business. Based on the analysis of scientific literature, documents and statistical sources, the tourist resources of the museums of the Northern Territory are considered, the main problems of this sector and the ways of its further development are identified. Museum tourism at the present stage is considered as a promising direction.

Key words: museum, museum tourism, historical monuments, local history, cultural natural resource, sacred places, expositions.

Кіріспе

Мұражай - әлеуметтік жадының негізгі сақтаушысы ретінде туризмді дамытуда ерекше рөл атқаруда. Мәдениет және тарих халық тәуелсіздігінің, егемендігінің, өз ерекшелігін сақтау мен нығайтудың маңызды нышаны. Мәдениеттің және туризмнің дамуындағы ортақ ерекшеліктері – ол екі саланың өзіндік даму жолында ортақ ұқсас әдістердің пайдалануында. Әрбір музей қорда жинақталған жәдігер мен экспонаттар арқылы аймақтың мәдени саяси, экономикалық және әлеуметтік өмірі туралы жан-жақты ақпарат бере алады. Қазіргі таңда музей маңызды әлеуметтік институттардың бірі. Мұражай санаулы уақытта жергілікті аймақтың тарихы, мәдени және табиғи мұра объектілері туралы көрнекі түсінік беруге мүмкіндік береді. Жақсы мұражайларда білікті экскурсоводтың көмегімен келушіде терең эмоционалды із қалады.

«Ұлтжандылықтың жақсы белгісі ол орта білім беру мекемесінде туған ел тарихын оқып, білу. Туған жерге деген махаббат, оның мәдениетіне, салтына ерекше ат салысу – нағыз патриотизмге ұласады...», – деп айтқан еді еліміздің тұңғыш президенті [1].

Бүгінгі күні мұражайға деген қоғамдық сұраныс уақыт талабынан туындап отырған құбылыс. Мұражайлар мен туризмнің ынтымақтастығы тарихи-мәдени және табиғи аумақтар жүйесін қалыптастыруға негізделген. Сондықтан да Қазақстанның Солтүстік өңіріндегі мұражай туризм жүйесін анықтау, оның өңірдегі тәжірибесі мен болашағын жан-жақты ашып көрсету мақаланың **мақсаты** болып табылады.

Зерттеу әдістері: Тақырыпты зерттеу тарихилық, жүйелілік, жинақтау, тұжырымдау зерттеу әдістері негізінде жүзеге асырылды.

Зерттеу нәтижесі мен талқылануы: Мұражай туризмі - бұл туризмнің бір түрі, оның ерекшелігі мұражайлар мен оларға іргелес аумақтардың туристік әлеуетін пайдалану. «Мұражай туризмі» ұғымы 1990 жж. орта шеңінде музейдің экономикалық дағдарыстық саясатқа қарсылық сипаты негізінде қалыптасты. А.В. Романчук мұражай туризмінің табиғатын зерттей отырып: «..Музейлер туризмі бастапқыда музей қызметінің дәстүрлі бағыты болған жоқ. Мұражайлар 1990 жж. ортасында Россияда, 1970 жж. Батыс елдерінде, музейлер дамудың жаңа бағыттарын, қаражат қазынасын толтырудың бюджеттік емес жолдарын іздестіреді. Соның ішінде туристік қызметке қатысу жағдайына қойылған кезде пайда болды...» деп атап өтті [2, 4 б.]. XX ғасырдың екінші жартысында туризмнің және музейдің шарықтаған кезеңдері болып есептеледі.

Тарихи-мәдени және музей туризмдері қазір халықтың түрлі топтары арасында сұранысқа ие туризм түрі. Бұл туризм түрлерінде шетелдік туристер есебінен ғана емес, ел азаматтарының ішкі туризмі есебінен де ақша табуға мүмкіндік бар. Мемлекет осы бағыттағы өңірлерге туристік саланың көптеген мәселелерін шешуде үлкен рөл берілуде.

Солтүстік Қазақстан облысы табиғи ресурстарға, тарих пен мәдениеттің бірегей ескерткіштеріне, дамыған өнеркәсіпке ие. Ұлттық мәдени мұра объектілері халық назарына ақылға қонымды және шығармашылықпен ұсынылуы керек. Кез-келген ақпаратты мерзімді басылымдардан, көркем әдебиеттен алуға болады. Бірақ та, өңірге

туристерді тарту үшін музей қызметкерлері мен арнайы турагенттер аймақ тарихы бойынша арнайы бағдарламалар мен жоспарлар әзірлеп, ақпаратты таратулары қажет. керек. әлеуетті турситерді [3, 45 б.].

Республикамызда музей жүйесін қалыптасуы мен дамуы үшін ХАКК 1922 ж. қаңтардың 24 Қырғыз АКСР Орта Өлкетану мұражайы және губерния мұражайлары бойынша Ереже бекітті. Ережеге сай музейлердің құрылымы өлкетану саласына қарай өзгеріп, құрылымы келесідей болуы тиісті:

1. Табиғи және жаратылыстану бағыты негізінде;
2. Этнографиялық тарихи бағыт негізінде;
3. Тарихи – географиялық бағыт негізінде;
4. Шаруашылық бөлім;
5. Арнайы жасақталған кітапхана бөлімі;
6. Бухгалтерия бөлімі;
7. Өлкетанушылық бағыттағы үйірмелер;
8. Арнайы шеберханалар мен лабороториялар. [4, 265 б.].

Ал мәдени туризм хартиясының принциптері негізінде мәдени мұраны пайдаланудың келесі жіктемесі ұсынылған:

1. Туристер пайдаланатын және тамашалайтын игіліктер (фестиваль, спектакльдер т. б.);
2. Ааралас топтар (тарихи сипаттағы ескерткіш пен музейлер, театрлар т. б.);
3. Жергілікті тұрғындар пайдаланатын игілік (діни ғибадат объектілері мен азаматтық құрылыстар, идр кинотеатрлары.). Демек, «бірегей тарихи-мәдени аумақтарды тарих, мәдениет және табиғат ескерткіштері біртұтас кешенді құрайтын аумақтар» деп анықтауға болады [5, 125 б.].

Солтүстік Қазақстан облысында музей – туризм саласында ыңтымақтастықты қамтамасыздандыруы үшін музей қызметкерлері мен турагенттері арасындағы жұмыстардың бірбағыттылығы болуы қажет. Туризм саясатының дамуы келесі негізгі аспектілерді көрсетуі керек:

- туристік ресурстар тізбесін дайындау;
- мәдени, тарихи, табиғи мұраларды жіктеу және туризмді дамыту үшін аса маңызды объектілерді айқындау;
- негізгі туристік мақсаттағы орындарды айқындау, соларды қалпына келтіру және қорғау бойынша шаралар;
- туризм мақсатында ұлттық сипаттағы игіліктерді қолдану;
- Қңірдің мәдениетін, құндылықтарын тәрбиелік тұрғыдан құрметтеуге бағытталған шараларды музей шеңберінде өткізу.

Мұражай туризмі аймақтың тарихын, салт-дәстүрі мен мәдениетін кешенді түрде көрсетуге бағытталған.

Музей туризмі өздігінен саяхатшы және ұйымдық топтармен жұмыс жаргізуге бағытталған. Яғни, олар арнайы туристік агенттіктер мен мамандарға жүгінбей-ақ өз қызметтерін ұйымдастыра алады.

Туризм саласының қарқынды даму үрдісінде музейдің орны ерекше. Өйткені, саяхаттаушы адамдар аймақ тарихын таңып-білу үшін тарихи – мәдени ошақтарына назар аударады. Туристерді еліміздің Сотүстік өңірі тарихымен, өзіндік мәдениеті мен руханы қазынасымен таңыстыратын музейлер бар:

– Солтүстік-Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі - К. Александров, И. Чернядьев, И. Ақмола губерниясын зерттеу қоғамы құрылып, ал қарамағында музейдңғ

Мұражай желісінде музей қоғамдық бірлестігінен басқа, аудандық үлгідегі мұражайлар мен кешендер бар.

Сурет 1. СҚУ «Қазақстан халқы ассамблеясы» кафедра меңгерушісі бастамасымен облыс деңгейіндегі музейлер картасы сипатталған ақпараттық анықтама жинақталып ұсынылды [7, 25 б.].

Киелі жер объектілерін дамытуда музей туризмі ерекше орында. Солтүстік Қазақстанда киелі жерлер қатарына 14 тарихи және мәдени маңыздылығы бар объект кіргізілді. Соның ішінде 10 облыс аумағында. Олардың ішінде Қарасай-Ағынтай батырлардың мемориалдық комплексі, Ботай қонысы, Сырымбет үйі. Жамбыл ауданында Қожаберген, Есіл ауданын Құлсары кесенелері, М. Жұмабаев, С. Мұқанов, Ғ. Мүсірепов музейлері, Шухов музейі, шал ақын ауданындағы Байқара ескерткіші. Осылайша, Солтүстік Қазақстан облысында бірқатар мәдени мұра объектілері сақталған, олардың ішінде: археология ескерткіштері; азаматтық сәулет; мүсін ескерткіштері, мұражайлар және т. б.

Қазіргі кезеңде бұл нысандар туристерді және жай ғана Қазақстан азаматтарын тартуы тиіс. Мешіттерге, ғибадатханаларға кіріп, Ұлы жауынгерлердің жерленген жерлерінің қасында болып, бір кездері қазақ жерінің көрнекті ақындары жасаған мұражай-үйлерге барып рухани тұрғыдан баймыз. Өйткені, археология, тарих және мәдениет ескерткіштері өздерінің ерекше энергиясымен ерекшеленеді, олардың көпшілігі жұмбақтар мен халықтық дәстүрлермен көмкерілген.

Ақпараттандырылған заман туристері музейге келген уақытта оларға мұражай экспозициясының нысандары туралы түсініктеме жетіспейді. Олар брошюралар, мұражайға барғанын еске алу үшін өздерімен бірге сатып алып кететіндей кәдесыйлар болғандығын қалайды. Сонымен қатар, қолайлы жағдайлардың болуы, яғни,

автотұрақтан бастап гардеробқа дейін, кофе ішу мүмкіндігіне дейінгі музей туризмінің сипатын жағсартады деуге болады.

Бұл проблемаларды, әрине, музейлердің өздері шешуі керек. Бірақ та музей туризмінің дамуы үшін музейлерге туристік фирмалардың қолдауы қажет. Ол белгілі бір топқа қызмет көрсетуді алдын-ала келісуден бастап, ақпараттық-жарнамалық өнімдерді бірлесіп шығаруға дейін, ал кейбір жағдайларда, автотұрақтар, демалыс орындары немесе кафелер құруға байланысты мәселелерді бірлесіп мәселелердің оң шешімін табуға дейінгі шаралар. Мұражайға іргелес аумақтың табиғи мұра объектілері туралы ғылыми шолу және арнайы ақпаратты меңгерген, сол ақпаратты орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде ұсына алатын гид-экскурсоводтар қажет.

Мұражай желісінің маңызды көрсеткіші - мұражай ғимараттарының архитектурасы. Мұражай ғимараттары – сол елдің тарихын сипаттайтын бетке ұстар, бренд деуге болады. Өйткені, турист жадысында біріншіден музей ғимаратының архитектурасы есте қалады. Сондықтан, үшін тарихи қоныстардың, олардың ескерткіштерінің, ғимараттарының инфрақұрылымын жаңғырту және жөндеу мақсатында ішкі резервтерден іздеу қажет.

Шағын мұражайларды туристік бизнеске қосу оны кеңейтудің перспективалы бағыты болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Туризм технологиясы көптеген мұражайлардың орнын түбегейлі өзгерте алады. Шағын мұражайлардың «мәдени туризм» саласына енуінің қажетті шарттары - музей ғимараттарының жайлылығын арттыру, автотұрақтардың, рекреациялық аймақтардың аумағын абаттандыру, оларға бірегейлік беру мақсатында экспозицияларды жаңарту. Туристермен жұмыс істеу үшін кәсіби кадрларды іріктеу және даярлау, музей мүмкіндіктерін пайдалана отырып, бірегей маршруттарды дайындау.

Жоғарыда атап өткендей, музейлердің материалдық-техникалық базасын дамыту күрделі инвестицияларды қажет ететіні түсінікті. Бірақ бұл шығындар өз жемісін береді. Өйткені, ол музей туризміне емес, сол өлкенің болашағына салынған инвестиция.

Музей туризмін – музейлер мен туризмді зерттейтін құбылыс ретінде қарастыру. Сонымен қатар, музей мен туроператорлардың пайда табудан басқа ортақ міндеті – ол мұражайға әкелген туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыру. Ал оны табысты шешу үшін тараптардың әрқайсысы туристердің қажеттіліктерін анықтау, мұражай жұмысына тиісті өзгерістер енгізу. Сонымен қатар, ағымдағы және перспективалық жоспарларды келісу, инновациялық жобалар мен технологияларды іске асыру және менеджмент саласындағы басқа да мәселелер бойынша тиімді өзара іс-қимылды қамтамасыз ету [8, 45 б.].

Қорытынды

Туризм Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының перспективалы және басым бағыттарының біріне айналуы тиіс. Өйткені, біздің өңіріміз бен республикамыз табиғи, тарихи-мәдени және географиялық ресурстарға бай. Солтүстік Қазақстан өңірінде музей туризмін дамыту үшін БАҚ-та жергілікті көрікті жерлерді танымал ету, туризм саласына кадрлар даярлау үшін білім беру бағдарламаларын әзірлеу, әлеуетін арттыру мақсатында өңірлік билік пен ғалымдарды үйлестіру бойынша кешенді жұмыс қажет.

Мұражай туризмі жүйелі сала ретінде келесі мақсаттарды жоспарлауы тиіс:

- Перспективалық жоспар құрастыру;
- Музей бағыттарын дайындау, өткізу;

- Туристік шара барысында келуші халықтың назарын аудару үшін түрлі акциялық жарнамалар жасау;
- Музей және туристік ұйым келісімдерінің тиімді формаларын құру;
- Туристік қызметті ұйымдастыру және оны ұсынудың жаңа формаларын құрастырып енгізу;
- Баға саясатының икемділігі.

Қазіргі заманғы туризм индустриясы мен мұражайларды дамытудың маңызды құралы - клиентке бағытталған бизнесті жүргізу тәсілі ретінде маркетинг. Туристердің қызығушылықтарына сүйене отырып, түрлі туристік бағдарламалардың құрастырылып жасалуы. Солтүстік өңірдегі барлық музей кешендері мен тарихи-мәдени нысандағы археологиялық ескерткіштерді саралау барысында турист үшін қолайлы әрі қызықта маршруттық бағдарламалық бағыттар жасалуы тиісті.

Қазіргі кезең мәдени өмірдегі жаңа тенденциялардың даму кезеңі болып табылады. Туындап жатқан қиындықтарға қарамастан өңірлерді дамытуға арналған тарихи-мәдени туризмнің әлеуетін зерттеу маңызды іс. Өйткені, халықтың мәдени-тарихи мұрасы Қазақстанның ішкі саясатының маңызды құрамдас бөлігі.

Әдебиет:

1. Назарбаев Н.Н. Ұлы даланың жеті қыры / Егемен Қазақстан, 21 қараша 2018 ж.
2. Романчук А.В. Музейный туризм: учебно-методическое пособие. - СПб., 2010.
3. Квартальнов В.А. Туризм: Финансы и статистика. - М., 2006.
4. Ыбыраева А.Ғ. Қазақстан музейлері тарих толқынында // Монография. - Петропавл, 2015 ж.
5. Максаковский В.П. Всемирное культурное наследие. - М.: Просвещение, 2003.
6. Какенова Г. Культурная жизнь Северо-Казахстанской области в 20-е гг. XX в. / Автореферат диссертации. - А., 1994 г.
7. Гривенная Л., Кузьменко Ю., Виноградов Д. Музеи СКО: информационный справочник. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2016 г.
8. Гнедовский М., Дукельский В. Музейная коммуникация - предмет музееведческого исследования / Музей – культура – общество. - М., 1992 г.

References:

1. Nazarbayev N.N. Uly dalanyn zheti kyry/Egemen Kazakhstan, 21 karasha 2018.
2. Romanchuk A.V. Museum tourism: an educational and methodical manual. - St. Petersburg, 2010.
3. Kvartalnov V.A. Tourism: Finance and Statistics. - M., 2006.
4. Ybyraeva A.G. Kazakhstan Museum tarikh tolkyninda // Monograph. - Petropavlovsk, 2015.
5. Maksakovsky V.P. World Cultural Heritage. - M.: Enlightenment, 2003.
6. Kakenova G. Cultural life of the North Kazakhstan region in the 20s. XX century. / Abstract of the dissertation. - A., 1994.
7. Grivennaya L., Kuzmenko Yu., Vinogradov D. Museums of the North Kazakhstan Region: an information guide. - Petropavlovsk: M. Kozybaev NKSU, 2016.
8. Gnedovsky M., Dukelsky V. Museum communication - the subject of museological research / Museum – culture – society. - Moscow, 1992.